

Alkohol jest dla ludzi, ale

dla zdrowych i dorosłych.

- Jerzy Melibruda

Problemy rodzinne uczniów zagrożonych niedostosowaniem społecznym

Abstrakt

Rodzina, środowisko rodzinne jest najważniejszym i najbliższym człowiekowi środowiskiem społecznym. Większość ludzi wyraża pogląd, że rodzina zajmuje jedno z czołowych miejsc decydującym o udanym szczęściu i sukcesie dziecka. Udanie życie rodzinne tworzone jest w intymności przeżyć w rodzinie, bliskości duchowej, wspólnocie życiowej rodziców i dzieci, bezpośredniości kontaktów i oddziaływań. Te swoiste, ścisłe więzi rodzinne zmniejszają występowanie różnorodnych problemów opiekuńczo-wychowawczych dorastającemu dziecku. Rodzina stanowi podstawowe i jednocześnie pierwotne środowisko opiekuńczo-wychowawcze i socjalizacyjne dla dziecka, począwszy od jego urodzenia, aż po poszczególne fazy jego rozwoju w mniejszym lub większym stopniu. Mówiąc o nieprawidłowym wychowaniu jako przyczynie zaburzonego rozwoju dziecka, rozpoczynającego się już w środowisku rodzinnym, należy zwrócić uwagę na problem rodzinne. Sytuacja rodzinna ma istotny wpływ na funkcjonowanie ucznia w szkole. W zdrowo funkcjonujących rodzinach wiele uwagi poświęca się rozwojowi dziecka, zaspakajaniu jego potrzeb. Młody człowiek jest doceniony, otoczony miłością i czuje się bezpiecznie, wie, że jest ktoś, kto o niego zadba. Z kolei w rodzinach dysfunkcyjnych do potrzeb dzieci nie przywiązuje się większej wagi. Młody człowiek nie jest na pierwszym planie, czuje się zagrożony, gubi się ze swoimi potrzebami i pragnieniami. Taka sytuacja występuje między innymi w rodzinach, gdzie rodzice(rodzic) są uzależnieni od alkoholu. W rodzinach z problemem alkoholowym dzieci szczególnie boleśnie odczuwają niezaspokojone potrzeby. Bezbronne, bezradne dziecko w rodzinie z problemem alkoholowym, poddane rujnującemu oddziaływaniu pijącego rodzica, wstydzi się, nieświadomie szuka sposobu na przetrwanie, wchodzi w swoiste przypisane role lub przyswaja elementy kilku z nich, ograniczając tym rozwój osobowości, stając się coraz mniej

sobą. Sytuacja ta, przekłada się na funkcjonowanie w szkole, osiągnięcia w nauce. U dzieci mniej odpornych psychicznie pojawiają się problemy szkolne i mogą mieć negatywne skutki dla dorastającego człowieka. Jeśli młoda osoba z problemami rodzinnymi znajdzie w środowisku szkolnym zrozumienie, poczucie bezpieczeństwa i będzie zachęcana do rozwijania swoich uzdolnień, jest wielka szansa, że zaufa osobie znaczącej, autorytetowi, który otworzy mu drzwi do pozytywnego rozwoju. Edukacja dostarczająca wiedzy na temat uzależnień oraz mentoring, zainteresowanie takimi dziećmi, ich wspieranie jest współcześnie bardzo potrzebne jako najpotężniejsza broń przeciwko alkoholizmowi i przeciwdziałaniu zagrożeniom niedostosowania społecznego.

Słowa kluczowe: rodzina dysfunkcyjna, wsparcie, mentoring, zagrożenie niedostosowaniem społecznym

Rodzina jako środowisko społeczno-wychowawcze, naturalne środowisko rozwoju dziecka wywiera znaczny wpływ na życie każdej jednostki ludzkiej. W środowisku rodzinnym proces wychowania często bywa żywiołowy, spontaniczny, raczej rzadziej staje się planową i świadomą działalnością. Największą skuteczność oddziaływań wychowawczych stanowi całokształt działań w rodzinie, bo jest to pierwsze środowisko rozwojowe dziecka i młodzieży. Obok wychowania, opieki rodzicielskiej najważniejsza jest miłość rodzicielska, zrozumienie potrzeb dziecka, życzliwa, ciepła atmosfera i umiejętność postępowania z dzieckiem oraz współdziałanie, wzajemny szacunek. Rodzina powinna być w stanie zapewnić młodemu człowiekowi optymalny rozwój, przystosowanie się do życia społecznego. W rodzinie naturalnym działaniem jednostka pobudzana i ukierunkowywana jest do rozwoju i tym samym rodzice mogą zaspokajać jej podstawowe potrzeby. W rodzinie kształtuje się sferę uczuciowo-emocjonalną, postawy i wzory postępowania¹. Rodzinę jej zadania, funkcje i system wychowania dzieci w rodzinie opisują w literaturze naukowej autorzy jak chociażby M. Tyszkowa, H. Izdebska, H. Cudak.

Dzieci i młodzież wychowywana w rodzinach, w których pije przynajmniej jedno z rodziców, nie mają właściwego wzorca, jak funkcjonować w codziennym życiu. Rodzice, opiekunowie nie dostrzegają ich i nie są zainteresowani rozwijaniem ich potencjału. Dzieci

---

¹ H. Cudak, *Znaczenie rodziny w rozwoju i wychowaniu małego dziecka*, PTHP, Warszawa 1999, s. 214

i młodzież są zaniebawiane przez brak wymagań i nieegzekwowanie od nich właściwych zachowań lub stawianie im nadmiernych, restrykcyjnych ograniczeń ich prawa do wyrażania siebie, swoich emocji i potrzeb. Wzrastają i wyrastają w atmosferze braku akceptacji i poczucia bezpieczeństwa, poczuciu niższości i braku wiary we własne możliwości. Taki obraz siebie ma negatywny wpływ nie tylko na funkcjonowanie dziecka i młodzieży w środowisku rodzinnym, ale wpływa także na sukcesy szkolne i funkcjonowanie w roli ucznia. W rezultacie dzieci i młodzież mogą się prezentować negatywnie na tle innych uczniów, mieć słabsze wyniki w nauce i sprawiać trudności wychowawcze. Poważniejsze i notoryczne czy też trwałe zaburzenia jednej z podstawowych funkcji rodziny, powodują zapoczątkowanie procesy dysfunkcji i eufunkcji rodziny. Oczywiście proces ten może być zahamowany, przerwany – nie koniecznie i nie w każdym przypadku. W sytuacji zaburzeń w rodzinie proces ten przebiega od napięć, konfliktów po dezintegrację, aż do dysfunkcyjności – deprivacji i rozbicia. Stanowiąc tym o dysfunkcyjności wychowawczej rodziny². W rodzinie funkcjonującej nieprawidłowo do potrzeb dzieci nie przywiązuje się większej wagi. Nie znajdują się one na pierwszym planie, nie określa się celów i wartości do których młody człowiek ma dążyć. Uwaga rodziny nie skupia się na dziecku. Potrzeby fizyczne bywają nie zaspokajane. Natomiast potrzeby rozwijania uczuć i wrażliwości są zaspokajane niekonsekwentnie i sporadycznie. Cele wychowania nie są realizowane prawidłowo, nie jest ważne wprowadzanie jednostki ludzkiej w otaczający świat, by rozwijać jego cechy osobowości, nadawać właściwy kierunek jego życiowej aktywności oraz selekcjonować zewnętrzne bodźce wpływające na dziecko i młodzież. W rodzinach nieprawidłowych kładzie się nacisk na posłuszeństwo dzieci, dzięki czemu rodzicom ubywa stresów i obowiązków. W procesie tym dziecko gubi się jako człowiek, ze swoimi potrzebami i pragnieniami. Tak dzieje się między innymi w rodzinach, gdzie rodzice są uzależnieni od alkoholu lub innych środków psychoaktywnych.

Problemy rodzinne pojawiają się w sytuacji kłopotów z kontrolowaniem spożywania alkoholu dzieci i młodzież nie mają wymarzonego dzieciństwa, występują symptomy zaniedbania dziecka w domu. Funkcjonowanie dziecka w rodzinie z problemem uzależnienia od alkoholu lub innych środków psychoaktywnych może obniżać motywację, zdolności i zainteresowania dziecka i młodzieży oraz umiejętności radzenia sobie w sytuacjach emocjonalnych. Rodzina z problemem alkoholowym w całej rozciągłości spełnia znamiona

---

² S. Kawula Rodzina społecznego i indywidualnego ryzyka, red. S. Kawula Pedagogika społeczna dokonania-aktualności – perspektywy, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009, s. 492

rodziny dysfunkcyjnej, nie zaspakajającej najważniejszych potrzeb jej członków. Dzieci szczególnie boleśnie, dotkliwie i głęboko odczuwają jej skutki, bezbronni, bezradni, poddani rujnującemu oddziaływaniu pijącego rodzica wstydzą się i nieświadomie szukają sposobu na przetrwanie. W literaturze opisującej model rodziny jako systemu wyróżnia się kilka charakterystycznych wzorców przystosowania się do chaosu, zła, nieprawidłowości stwarzanych przez osoby uzależnione od alkoholu, środków psychoaktywnych. Te wzorce przystosowania związane są z identyfikacją z takimi rolami dewiacyjnymi w systemie rodzinnym, jak Bohater Rodzinny, Zagubione Dziecko (Aniołek, Dziecko we Mgle, Niewidzialne Dziecko), Maskotka (Clown, Błazen), Koziół Ofiarny (Wyrzutek, Dewianta)³. Dzieci i młodzież w rodzinie z problemem alkoholowym podejmują destrukcyjnie jedną z ról lub przyswajają elementy kilku z nich najczęściej w sposób nieświadomy. Jest to o tyle dramatyczna sytuacja, że to swoiste przypisanie do roli ogranicza rozwój osobowości - człowiek coraz bardziej staje się „rolą”, a coraz mniej sobą. Odgrywanie ról w dłuższym okresie doprowadza do ich utrwalenia w postaci określonych wzorców zachowania, które są przenoszone na funkcjonowanie i działanie w innych układach społecznych. Ta kontynuacja jest wzmacniana przez oczekiwania odnoszące się do wyznaczonej w jednostce funkcji w kontaktach społecznych między innymi członkami w społeczeństwie. A. Kieszkowska pisze, że człowiek jako istota społeczna realizuje się poprzez bycie z innymi ludźmi⁴.

Jednostka ludzka pozbawiona bliskości z własną rodziną jest bardziej podatna na presję rówieśników na zakresie używek, w młodym wieku dokonuje pierwszych inicjacji papierosowych, alkoholowych. Współcześnie problem niedostosowania społecznego dzieci i młodzieży jest przedmiotem żywej dyskusji i wielostronnych badań. K. Ostaszewski zajmuje się badaniem czynników ryzyka i czynników chroniących jednostkę ludzką. Z kolei M. Konopczyński opisał metody twórczej resocjalizacji⁵. W nieprawidłowej socjalizacji jednostki wskazana jest działalność resocjalizacyjna dokonuje się w procesie rzeczywistości wychowawczej najczęściej ukazanej jako zbiór obiektów (osoby wychowujące i nauczające, osoby wychowywane i uczące się, warunki determinujące proces wychowawczy) i faktów wychowawczych. Przyjęcie założenia, że pozytywna adaptacja społeczna polega na odwróceniu negatywnego procesu socjalizacji⁶. A. Kieszkowska pisze o działaniach profilaktycznych szkoły, placówek, instytucji wychowawczej w kontekście podejmowanych

---

³ I. Niewiadomska, S. Fel, *Formy przystosowania młodzieży w rodzinie z problemem alkoholowym*, Zeszyty Naukowe KUL 59,(2015), nr 4 (232), s. 45

⁴ A. Kieszkowska, *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji społecznej konteksty resocjalizacyjne*, Impuls, Kraków 2012, s. 21

⁵ M. Konopczyński, *Metody twórczej resocjalizacji*, PWN, Warszawa 2006, s.13

⁶ A. Kieszkowska, *Metodyka oddziaływań profilaktycznych*, Kielce 2011, s. 9-12

przez młodzież zachowań ryzykownych. Działania profilaktyczne podejmowane wobec młodzieży mają istotne znaczenie z uwagi na sytuację, czy młodzież zachowuje się zgodnie z normami i oczekiwaniami społecznymi, czy podejmuje zachowania ryzykowne oraz zależne są od interakcji różnych czynników.

T. Łączek⁷ podkreśla, że w prowadzeniu pracy pedagogicznej ważne jest ukierunkowanie i wsparcie w skutecznej realizacji aspiracji życiowych młodego pokolenia. Rozpoznanie przyczyn redukujących szanse na sukces, określenie tych czynników, które zaburzają jego osiągnięcie w dążeniu do celu, zostaje czasem niepotrzebnie wydłużone lub czasami wręcz zamknięte. Zatem wskazane, niezbędne jest uwzględnienie kwestii, że każdy człowiek jest niezgłębiona indywidualnością.

Akceptacja, wzajemna miłość, serdeczność, ciepło domowe, dialog, porozumiewanie się między członkami rodziny budują pozytywny klimat społeczny w rodzinie i tym samym sprzyjają rozwijaniu się poprzez doświadczanie pozytywnych kompetencji społecznych. Pozytywny wpływ kontaktów rodzinnych, jak i kontaktów rówieśniczych w sytuacjach szkolnych i pozaszkolnych spełnia na ogół w środowisku człowieka funkcje profilaktyczną, stając się „swoistą” płaszczyzną oporu powstrzymującą przed zachowaniami problemowymi, ryzykownymi, antyspołecznymi, internalizacyjnymi i eksternalizacyjnymi. Jednocześnie rozwijanie zdolności, zainteresowań niweluje niekorzystne oddziaływanie czynników oddziałujących na dorastającą jednostkę ludzką.

Wymiar dobrostanu psychospołecznego stanowi o akceptacji własnych wad i zalet. Ocena pozytywna i realistyczna wobec samego siebie jest potrzebna do ukierunkowania własnego życia na realizację ważnego celu, realizację swojego potencjału, zainteresowań i zdolności, aktywne uczestnictwo w życiu społecznym jednostki, poczucie sprawstwa, podejmowania wyzwań adekwatnych do wzrostu kompetencji, doskonalenia swoich umiejętności, oraz poszukiwania dalszych dróg rozwoju. W życiu można tego dokonać, można siebie kreować, tworzyć, osiągać sukcesy. Warto zwracać uwagę na istotne aspekty z punktu realizacji potrzeb, budowania hierarchii wartości. Zatem istotne, by uważnie rozglądać się wokół siebie, ponieważ prawdziwi mentorzy pojawiają się w najbardziej zaskakujących momentach.

Dziś pedagogiczny cel mentoringu ukazuje jak za pomocą starszych, kompetentnych, doświadczonych osób młodzi ludzie mogą rozwijać swoje zainteresowania, zdolności, talenty. Uwarunkowanie odkrywania, nabywania, „zakorzenienia” efektów rozwoju, stawania się

---

⁷ T. Łączek, *Sukces w społeczeństwie osiągnięć*, w]: Łączek T. (red.), *Sukces edukacyjny Sukces zawodowy Sukces życiowy*, Difin Warszawa 2018, s. 185

aktorem i w następstwie autorem procesu zdobywania nowej wiedzy, poznania siebie, rozwijania zawodowej świadomości i kreowania wybranej samodzielnie drogi samorealizacji ukazują oczekiwaną poziom społecznego przystosowania. Znaczenie mentoringu odkryli już starożytni, mitycznym mentorem była przecież Atena, której to powierzono opiekę nad domem Odyszeusza i wychowaniem jego syna Telemacha. Atena stała się przyjacielem Odyszeusza, przyjęła jego postać. Za jej wzorem mentor jest określany synonimem życzliwego doradcy i nauczyciela⁸.

Bibliografia:

Cudak H., *Znaczenie rodziny w rozwoju i wychowaniu małego dziecka*, PTHP, Warszawa 1999

Kawula S., Rodzina społecznego i indywidualnego ryzyka, red. S. Kawula Pedagogika społeczna dokonania-aktualności – perspektywy, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009

Kieszkowska A., *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji społecznej konteksty resocjalizacyjne*, Impuls, Kraków 2012.

Kieszkowska A., *Metodyka oddziaływań profilaktycznych*, Kielce 2011.

Konopczyński M., *Metody twórczej resocjalizacji*, PWN, Warszawa 2006.

Łączek T., *Sukces w społeczeństwie osiągnięć*, w:] Łączek T. (red.), *Sukces edukacyjny Sukces zawodowy Sukces życiowy*, Difin Warszawa 2018.

Niewiadomska I., Fel S., *Formy przystosowania młodzieży w rodzinie z problemem alkoholowym*, Zeszyty Naukowe KUL 59,(2015), nr 4 (232).

---

⁸ I. A. Siedlaczek, *Najnowsza książka Nowickiego o Atenie*, Wydawnictwo Wydział Filozofii i Socjologii ANNALES UMCS POLONIA, Sectio I, Lublin 2006/2007, Nr 31/32, s.181